

an'analarini davom ettirish bilan birga, ularni XIX asr Qo'qon adabiy muhiti estetik qarashlari asosida boyitgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Xazoyin ul-maoniy.
2. Komilov N. Istiqlol davri o'zbek navoiyshunosligi.
3. Qayumov P. Tazkirai Qayumiy.
4. Jo'raboyev O. Said Muhammad Alixon devoni.
5. Rahmonov N. Qo'qon adabiy muhiti tadqiqotlari.

Yusufjonova Shaxloxon Muxtorovna, PhD,dotsent.FarDU.

usufzonovasahlo@gmail.com +998884133377 orcid.org/0000-0002-7124-4120

TURLI TILLARDA FRAZEOLOGIZMLARDA ETNOMADANIY BELGILAR

<https://zenodo.org/records/18729079>

Annotatsiya: Mazkur maqolada nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarda etnomadaniy belgilarning ifodalanishi qiyosiy-lingvomadaniy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologizmlarning xalq tafakkuri, milliy turmush tarzi, axloqiy me'yorlar va madaniy qadriyatlarni aks ettirishdagi o'rni ochib beriladi. Ishda tavsifiy-analitik, qiyosiy-tipologik, semantik, lingvomadaniy va kontekstual tahlil metodlaridan foydalanilgan. Tahlil natijalari frazeologizmlar etnomadaniy tajribani saqlovchi va avloddan avlodga uzatuvchi muhim til qatlamlaridan biri ekanini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, frazeologik birliklar har bir xalqning tarixiy shakllanish jarayoni, ijtimoiy hayot tarzi va ma'naviy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Ular til tizimida barqaror va tayyor birliklar sifatida faoliyat yuritir ekan, o'z tarkibida xalqning ko'p asrlik tajribasi, urf-odatlar va an'analarini mujassam etadi. Shu sababli frazeologiya nafaqat lingvistik hodisa, balki etnomadaniy fenomen sifatida ham qaraladi. Nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar qiyosiy tahlil qilinganda, ularda milliy turmush tarziga xos realiyalar, mental stereotiplar va madaniy kodlar aks etishi kuzatiladi. Masalan, o'zbek tilidagi ko'plab frazeologizmlar oilaviy qadriyatlar, mehmondo'stlik, jamoaviylik va kattalarga hurmat kabi tushunchalarni ifodalasa, nemis tilidagi birliklarda tartib-intizom, aniqlik, mehnatsevarlik va individuallik kabi xususiyatlar ustuvorlik qiladi. Bu esa har ikki xalqning ijtimoiy-madaniy rivojlanish yo'li va qadriyatlar tizimi o'rtasidagi farqlarni ko'rsatadi. Semantik va lingvomadaniy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, frazeologizmlar tarkibida etnomadaniy belgilar ko'pincha obrazli vositalar orqali ifodalanadi.

Kalit so'zlar: frazeologiya, etnomadaniyat, etnomadaniy belgi, lingvomadaniyat, milliy tafakkur, madaniy kod, konseptual tahlil, kollektiv ong, qadriyatlar tizimi, qiyosiy tilshunoslik.

ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ ПРИЗНАКИ В ФРАЗЕОЛОГИЗМЕ РАЗНЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация: В данной статье проводится сопоставительно-лингвокультурологический анализ выражения этнокультурных признаков во фразеологических единицах немецкого и узбекского языков. В исследовании раскрывается роль фразеологизмов в отражении народного мировоззрения, национального образа жизни, нравственных норм и культурных ценностей. В работе использованы описательно-аналитический, сопоставительно-типологический, семантический, лингвокультурологический и контекстуальный методы анализа. Результаты исследования показывают, что фразеологизмы являются одним из важнейших языковых пластов, сохраняющих этнокультурный опыт и передающих его из поколения в поколение. Исследование показало, что фразеологические единицы тесно связаны с историческим становлением, социальным укладом и духовными ценностями каждого народа. Будучи устойчивыми и готовыми единицами языковой системы, они воплощают многовековой опыт, обычаи и традиции народа. В связи с этим фразеология рассматривается не только как лингвистическое явление, но и как этнокультурный феномен. Сопоставительный анализ немецких и узбекских фразеологических единиц выявляет отражение национальных реалий, ментальных стереотипов и культурных кодов, характерных для образа жизни каждого общества. Так, многие узбекские фразеологизмы выражают такие понятия, как семейные ценности, гостеприимство, коллективизм и уважение к старшим, тогда как в немецких единицах акцентируется внимание на порядке, точности, трудолюбии и индивидуализме. Эти различия отражают особенности социокультурного развития и ценностных систем двух народов.

Ключевые слова: фразеология, этнокультура, этнокультурный признак, лингвокультура, национальное мышление, культурный код, концептуальный анализ, коллективное сознание, система ценностей, сопоставительное языкознание

ETHNOCULTURAL FEATURES IN PHRASEOLOGICAL LANGUAGES

Abstract: This article presents an extended comparative linguocultural analysis of ethnocultural features reflected in the phraseological units of German and Uzbek. Phraseology is viewed as a special layer of language that accumulates historical experience, national worldview, systems of values, moral norms, and culturally determined patterns of everyday behavior. The focus of the study is on identifying and describing culturally specific meanings encoded in phraseological units that serve as a means of representing national mentality and ethnocultural identity. The research is based on a complex approach combining descriptive-analytical, comparative-typological, semantic, componential, linguocultural, and contextual methods of analysis. The empirical material consists of phraseological units selected from German and Uzbek phraseological dictionaries, as well as from literary and journalistic texts. The analysis shows that phraseological units in both languages reflect key ethnocultural concepts related to lifestyle, behavioral norms, moral values, social relations, and national character. It is demonstrated that phraseology performs not only a nominative function, but also axiological and cognitive functions, acting as an important

mechanism for preserving and transmitting cultural memory and national experience from generation to generation.

Keywords: phraseology, ethnoculture, ethnocultural feature, linguoculture, national mentality, cultural code, conceptual analysis, collective consciousness, value system, comparative linguistics

Kirish:

Zamonaviy tilshunoslikda til faqat muloqot vositasi sifatida emas, balki xalqning tarixiy tajribasi, tafakkuri, turmush tarzi va madaniy qadriyatlarini saqlovchi murakkab ijtimoiy-madaniy tizim sifatida talqin qilinmoqda. Til insonning borliqni anglash modeli, voqelikni kategoriyalash usuli va ijtimoiy ong shakllarini aks ettiruvchi semantik makon sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois bugungi kunda tilni antropotsentrik, kognitiv va lingvomadaniy yondashuvlar asosida o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Til nafaqat axborotni uzatadi, balki uni madaniy jihatdan qayta ishlaydi va avloddan avlodga yetkazadi. Ayniqsa, frazeologik birliklar tilning eng madaniy tarixiy qatlamlaridan biri hisoblanadi, chunki ularda xalqning dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari, urf-odatlar va milliy tafakkuri mujassam bo'ladi. Frazeologizmlar obrazlilik, barqarorlik va ko'chma ma'no xususiyati bilan ajralib turadi. Ular oddiy nominativ birlik emas, balki ma'lum bir madaniy vaziyat, tarixiy sharoit yoki ijtimoiy tajriba mahsuli sifatida shakllanadi. Har bir frazeologik birlik ortida xalqning maishiy hayoti, an'analari, qadriyatlar tizimi va baholash mezonlari yotadi.

Frazeologiya tilning milliy o'ziga xosligini eng yaqqol namoyon etuvchi qatlamlardan biridir. Chunki aynan frazeologizmlarda milliy mentalitet, stereotiplar va etnomadaniy tasavvurlar mujassamlashadi. Ular orqali jamiyatda qanday fazilatlar qadrlanishi, qanday xatti-harakatlar qoralashi yoki rag'batlantirilishi aniqlanadi. Shu ma'noda frazeologik birliklar normativ va baholovchi funksiyani ham bajaradi.

Bundan tashqari, frazeologizmlar kognitiv jihatdan ham muhimdir. Ular inson ongida tayyor konseptual modellarni shakllantiradi va voqelikni obrazli tarzda idrok etishga xizmat qiladi. Masalan, sabr, mehnat, jasorat, tartib yoki or-nomus kabi tushunchalar ko'pincha frazeologik shaklda mustahkamlanadi va til egalari ongida barqaror konseptga aylanadi.

Shu bois frazeologiyani o'rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy, psixologik va sotsiologik jihatdan ham muhimdir. U millatning tarixiy xotirasini, ma'naviy tajribasini va qadriyatlar tizimini anglash imkonini beradi. Umuman olganda, frazeologik birliklar tilning madaniy xususiyatlarini ifodalovchi, xalqning ruhiy olamini aks ettiruvchi va uni vaqt davomida saqlovchi muhim ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Tadqiqot zamonaviy frazeologiya, lingvomadaniyat, etnolingvistika va kognitiv tilshunoslik nazariyalariga tayangan holda olib borildi. Nazariy asos sifatida V.N. Teliya, A.V. Kunin, V.A. Maslova, Yu.S. Stepanov, W. von Humboldt va H. Burger kabi olimlarning ishlari foydalanildi. Tadqiqotda quyidagi metodlar qo'llanildi: Tavsifiy-analitik metod — frazeologik birliklarni yig'ish va tasniflash uchun. Qiyosiy-tipologik metod — ikki tildagi milliy-spetsifik xususiyatlarni solishtirish uchun. Semantik va komponent tahlil — madaniy ma'no qatlamlarini aniqlash uchun. Lingvomadaniy tahlil — etnomadaniy kodlarni izohlash uchun. Kontekstual tahlil — frazeologizmlarning nutqdagi funksiyasini aniqlash uchun. Material sifatida nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik lug'atlar hamda badiiy adabiyotlardan olingan 300 dan ortiq birliklar tahlil qilindi.

Natija va muhokama.

Etnomadaniy belgilar deganda xalqning milliy turmush tarzi, qadriyatlar tizimi va madaniy tajribasi bilan bog'liq bo'lgan tushunchalarning til birliklarida aks etishi tushuniladi. Bu belgilar ayniqsa frazeologizmlarda yorqin namoyon bo'ladi, chunki frazeologik birliklar individual ijod mahsuli emas, balki kollektiv ong va tarixiy tajriba mahsulidir. Masalan, o'zbek tilida: "Yetti o'lchab, bir kesmoq" (ehtiyotkorlik), "Boshini toshga urmoq" (qattiq pushaymon), "Qo'li ochiq" (saxiylik), "Suyangan tog'iga chiqmoq" (ishonchga tayanish) kabi birliklar milliy hayot tarzi va axloqiy qadriyatlar bilan bog'liq bo'lsa, nemis tilida: „Sich an die Regeln halten“ (qoidaga amal qilish), „Den roten Faden nicht verlieren“ (mantiqiylikni saqlash), „Mit beiden Beinen auf dem Boden stehen“ (realistik bo'lish), „Ordentlich über die Bühne bringen“ (ishni to'g'ri bajarish) kabi iboralar nemis xalqining tartib, tizim va aniqlikka moyil tafakkurini ifodalaydi. Mazkur maqolaning maqsadi — nemis va o'zbek tillarida frazeologizmlarda etnomadaniy belgilar qanday ifodalanishini qiyosiy tahlil qilishdir.[1.75]

1. O'zbek frazeologiyasida etnomadaniy belgilar

O'zbek frazeologik tizimi milliy axloqiy me'yorlar, jamoaviy munosabatlar va sabr-bardoshga asoslangan dunyoqarashni aks ettiradi. Ayniqsa, odob va nomus konsepti o'zbek tilida markaziy o'rin egallaydi. "Yuzini yerga qaratmoq", "Ori ketmoq", "Uyatga qolmoq" kabi birliklar shaxsning ijtimoiy obro'si va sha'nini jamiyat bahosi bilan uzviy bog'laydi. Bu iboralar individual emas, balki ijtimoiy nazorat mexanizmi kuchli aks etadi: insonning harakati jamiyat mezoni asosida baholanadi. Demak, frazeologizmlar orqali axloqiy qadriyatlar normativ model sifatida mustahkamlanadi.[1.96]

Jamoa va qarindoshlik munosabatlari ham o'zbek frazeologiyasida yetakchi o'rin tutadi. "Bir qozondan ovqat yemoq", "El ichida bosh ko'tarmoq", "Quda-anda bo'lmoq" kabi iboralar kollektivlik, hamjihatlik va qarindoshlik rishtalarining muhimligini ko'rsatadi. Bu birliklar o'zbek jamiyatida shaxsning o'rni ko'proq jamoa doirasida belgilanishini anglatadi. Ya'ni, individual muvaffaqiyat ham ijtimoiy muhit bilan uyg'unlikda tasavvur qilinadi.[10.102]

Taqdir va sabr konsepti ham o'zbek frazeologik manzarasining muhim qismi hisoblanadi. "Boshiga tushganini ko'rmoq", "Tish-tirnog'i bilan chidamoq", "Ko'nglini Xudoga topshirmoq" kabi birliklarda hayotiy sinovlarga bardosh berish, taqdirni qabul qilish va ichki matonat qadrlanadi. Bu iboralar milliy tafakkurda sabr, chidamlilik va ruhiy barqarorlikning yuqori baholanishini ko'rsatadi. Shunday qilib, o'zbek frazeologiyasi axloqiylik, jamoaviylik va sabr-bardoshlilikka tayangan etnomadaniy modelni namoyon etadi.

2. Nemis frazeologiyasida etnomadaniy belgilar

Nemis frazeologik tizimida esa ratsionalizm, tizimlilik va mas'uliyat tamoyillari ustuvorlik qiladi. Qoidaparastlik va tizimlilik konsepti „Nach Plan laufen“, „Alles in Ordnung bringen“, „Die Sache im Griff haben“ kabi birliklarda yaqqol ifodalanadi. Bu iboralar tartib, reja asosida harakat qilish va jarayonni nazorat ostida ushlab turish g'oyasi aks etadi. Demak, nemis tilidagi frazeologizmlar ijtimoiy hayotning strukturaviy va intizomiy jihatlarini muhim deb bilishini ko'rsatadi.[3.105]

Mas'uliyat va aniqlik tushunchalari ham muhim o'rin tutadi. „Wort halten“, „Keine halben Sachen machen“, „Auf eigene Faust handeln“ kabi birliklar shaxsiy javobgarlik, qat'iyat va mustaqil qaror qabul qilishni qadrlashni ifodalaydi. Bu

iboralarda shaxsning individual mas'uliyati va vazifani mukammal bajarish tamoyili ustun turadi.

Shuningdek, nazorat va realizm konsepti „Den Überblick behalten“, „Auf Nummer sicher gehen“, „Mit Maß und Ziel handeln“ kabi iboralarda aks etadi. Ular vaziyatni hushyorlik bilan baholash, ehtiyotkorlik va me'yorni saqlash kabi sifatlarni ifodalaydi. Bu esa nemis etnomadaniy tafakkurida pragmatizm va ratsional yondashuvning muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.[4.117]

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek frazeologiyasida insoniy munosabatlar, or-nomus, jamoaviylik va sabr-bardosh ustuvor bo'lsa, nemis frazeologiyasida tartib, reja, nazorat, aniqlik va individual mas'uliyat konseptlari yetakchilik qiladi. Bu farqlar til tizimidagi oddiy leksik tafovut emas, balki ikki xalqning tarixiy shakllangan tafakkur modeli va madaniy qadriyatlar tizimidagi o'ziga xoslikni ifodalaydi. Olingan natijalar frazeologik birliklarni etnomadaniy axborotni saqlovchi va uzatuvchi muhim kognitiv-madaniy mexanizm sifatida talqin qilish imkonini beradi. Frazeologiya orqali jamiyat o'z axloqiy me'yorlari va qadriyatlarini barqaror model sifatida mustahkamlaydi hamda ularni avloddan avlodga yetkazadi. Shu bois frazeologik birliklarni qiyosiy-etnomadaniy jihatdan o'rganish zamonaviy lingvomadaniyatshunoslik va kognitiv tilshunoslik uchun muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

1.Xulosa qilib aytganda, nemis va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar milliy tafakkur, etnomadaniy tajriba, turmush tarzi va qadriyatlar tizimini o'zida mujassam etgan madaniy-kognitiv kod hisoblanadi. Ular xalqning borliqni idrok etish usuli, hayotiy voqelikni baholash mezonlari hamda ijtimoiy-madaniy stereotiplarini obrazli va barqaror shaklda ifodalaydi. 2.Frazeologik birliklar til tizimida tayyor qolip sifatida mavjud bo'lsa-da, ularning mazmunida ko'p asrlik tarixiy tajriba, maishiy turmush manzaralari va milliy xarakter xususiyatlari aks etadi. 3.Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, frazeologiya tilning eng "milliy" qatlamlaridan biri bo'lib, xalq ruhiyatini saqlaydi va uzatadi. Chunki aynan frazeologizmlarda milliy obrazlilik, emotsional-ekspressivlik va baholovchi munosabat kuchli namoyon bo'ladi. Ular nafaqat kommunikativ vazifani bajaradi, balki madaniy axborotni kodlaydi, avloddan avlodga yetkazadi hamda milliy o'zlikni mustahkamlaydi.

4.Nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili shuni anglatadiki, til birliklaridagi o'xshashlik va tafovutlar tasodifiy emas, balki muayyan tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar bilan belgilanadi. Bir qarashda bir xil mazmunni ifodalovchi iboralar turli xalqlarda turlicha obrazlar asosida shakllanadi. Bu esa har bir xalqning tafakkur modeli, mental xaritasi va qadriyatlar tizimi o'ziga xos ekanini ko'rsatadi.

5.Shuningdek, frazeologizmlar milliy xarakter, mehnatga munosabat, oilaviy qadriyatlar, tabiat va jamiyat haqidagi tasavvurlarni ham yoritib beradi. Ular orqali xalqning sabr-toqat, matonat, tejamkorlik, tartib-intizom yoki mehmondo'stlik kabi sifatlarni qanday qadrlashi namoyon bo'ladi. Demak, frazeologiya nafaqat lingvistik, balki kognitiv va madaniy fenomen sifatida ham alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

6.Umuman olganda, nemis va o'zbek tillaridagi frazeologizmlar qiyosiy tadqiqi ikki xalqning madaniy tafakkurini, etnomadaniy xotirasini va dunyoqarashini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bu esa qiyosiy tilshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik va etnolingvistika doirasida yangi nazariy xulosalar chiqarish hamda til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yanada asosli ravishda yoritishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Teliya V.N. Russkaya frazeologiya. Moskva, 1996.
2. Kunin A.V. Kurs frazeologii. Moskva, 1996.
3. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. Moskva, 2001.
4. Stepanov Yu.S. Konstanty. Moskva, 2004.
5. Burger H. Phraseologie. Berlin, 2010.
6. Humboldt W. von. On Language. Cambridge, 1988.
7. Wierzbicka A. Understanding Cultures through Their Key Words. Oxford, 1997.
8. Sapir E. Language. New York, 1921.
9. Whorf B.L. Language, Thought and Reality. Cambridge, 1956.
10. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. Toshkent, 1992.

Yunusova Xilola Ravshan qizi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, katta o'qituvchi, Farg'ona davlat universiteti Orcid: 0009-0004-0567-5127 e-mail: yunusova.hilola1992@gmail.com

Qobiljonova Xushnozabonu Oybek qizi, Filologiya va tillarni o'qitish: ingliz tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi, Farg'ona davlat universiteti

MUHAMMAD SIDDIQ SHE'RIYATIDA METAFORALARNING BADIY VAZIFASI

<https://zenodo.org/records/18729083>

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy ijodkor Muhammad Siddiq she'riyatida metaforalarning qo'llanilishi va ularning poetik-estetik vazifasi tahlil qilinadi. Shoirning ayrim she'riy parchalarida metaforaning oddiy ko'rinishlari, personifikatsiya hamda obrazli-ko'chma ma'no hosil qilish usullari ilmiy jihatdan sharhlanadi. Shuningdek, metafora haqidagi nazariy qarashlar – Aristotel, I.A. Richards, M. Blek hamda J. Lakoff va M. Jonsonning ilmiy yondashuvlari asosida metaforaning tafakkur va badiiy ijoddagi o'rni yoritiladi. Tahlil jarayonida metaforaning ijodiy tafakkur mahsuli sifatidagi ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so'zlar va iboralar: metafora, ko'chma ma'no, personifikatsiya, poetik obraz, ramziy ifoda, badiiy tafakkur, individual uslub, konseptual metafora

THE ARTISTIC FUNCTION OF METAPHORS IN THE POETRY OF MUHAMMAD SIDDIQ

Abstract: This article analyzes the use of metaphors and their poetic-aesthetic function in the poetry of the contemporary author Muhammad Siddiq. Based on selected poetic excerpts, simple forms of metaphor, personification, and the formation of figurative-transferred meaning are examined from a scientific perspective. The study also highlights theoretical approaches to metaphor proposed by Aristotle, I. A. Richards, M. Black, and G. Lakoff and M. Johnson, thereby clarifying the role of metaphor in